

ЩОДО МОЖЛИВИХ ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ ОКРЕМИХ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СІМЕЙНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

POSSIBLE WAYS OF SOLVING CERTAIN ACTUAL PROBLEMS OF FAMILY LAW NATURE

Тельнік О.Б., Заслужений юрист України,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія Служби безпеки України

У статті досліджуються правові аспекти розірвання шлюбних відносин, пов'язані із законодавчою заборобою наразі подання до суду дружиною чи чоловіком позову про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та року після народження дитини, а також аналізуються питання необхідності вдосконалення окремих норм Сімейного кодексу України, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства щодо одного з подружжя чи дитини у вказаний вище період. На підставі проведеного аналізу положень чинного законодавства та практики його застосування, окремих публікацій на цю тему вітчизняних науковців та юристів, опрацьованого у комітетах Верховної Ради України відповідного законопроекту з вказаних питань окреслено наявну проблему, а також висловлені конкретні аргументовані зауваження до вищенаведеного законопроекту та пропозиції щодо нормотворчого вирішення проблеми шляхом внесення змін до частини другої статті 110 Сімейного кодексу України та доповнення статті 111 Сімейного кодексу України частиною другою. Вказані пропозиції направлені як на вирішення питання забезпечення безпеки одного з подружжя, щодо якого здійснюється домашнє насильство, і насамперед вагітної дружини, її малолітніх і неповнолітніх дітей, що є свідками такого насильства (шляхом надання права на пред'явлення позову про розлучення), так і одночасний захист матеріальних прав вагітної дружини та породіллі і народженої дитини протягом року після народження дитини, забезпечення їх спокою та здоров'я, захист жінки від власних поспішних та необґрунтованих рішень – у разі відсутності ознак вчинення домашнього насильства чи факту вчинення іншим з подружжя протиправної поведінки, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя та дитини. В статті також зроблено висновок про необхідність вдосконалення визначеного на сьогодні нормативно-правовим актом Кабінету Міністрів України порядку державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану у частині механізму засвідчення факту реєстрації шлюбу, якщо один із наречених є військовослужбовцем, командиром військової частини, та внесено відповідні пропозиції щодо конкретизації цього механізму. Окрім цього в роботі висловлено позицію щодо недосконалості запроваджених розпорядженням Кабінету Міністрів України окремих норм пілотного проекту у сфері державної реєстрації актів цивільного стану (зокрема, щодо розгляду поданих в електронній формі заяв про державну реєстрацію шлюбу) та відповідного Порядку розгляду таких заяв, затвердженого відповідним наказом Міністерства юстиції України, та внесено пропозиції щодо їх приведення у відповідність до норм Сімейного кодексу України.

Ключові слова: сімейне право, позов про розлучення, домашнє насильство, державна реєстрація шлюбу в умовах воєнного стану, пілотний проект у сфері державної реєстрації актів цивільного стану.

The article examines the legal aspects of divorce, related to the legal prohibition of a lawsuit filed by a wife or husband for divorce during the wife's pregnancy and the year after birth of the child, and also analysis the issues of the need to improve certain provisions of the Family Code of Ukraine related to the commission of domestic violence against one of the spouses or children in the above period. Based on the analysis of the current legislation and the practice of its application, some publications on this topic by domestic scientists and lawyers, developed in the committees of the Verkhovna Rada of Ukraine on the relevant bill on these issues outlined the existing problem, an also expressed specific substantiated remarks to the above-mentioned draft law and proposals on normative solution of the problem by amending the second part of Article 110 of the Family Code of Ukraine and supplementing Article 111 of the Family Code of Ukraine with the second part. These proposals are aimed both at addressing the security of one of the spouses in respect of domestic violence, and especially the pregnant wife, her young children and minor children who witness such violence (by granting the right to sue for divorce), and simultaneous protection of the material rights of the pregnant wife and mother and child born within a year after the birth of the child, ensuring their peace and health, protection of woman from her own hasty and unreasonable decisions – in the absence of signs of domestic violence or the fact of illegal behavior by one of spouse, which contains signs of a criminal offense against the other spouse and child. The article also concludes that it is necessary to improve the procedure for state registration of marriage in martial law as defined by the current legal act of the Cabinet of Ministers of Ukraine in terms of the mechanism of certifying the fact of marriage registration, if one of the brides is a serviceman or commander, and also appropriate proposals have been made to specify this mechanism. In addition, the work expresses the position on the imperfection of introduced by order of Cabinet of Ministers of Ukraine certain rules of the pilot project in the field of state registration of civil status acts (in particular, regarding the consideration of submitted in electronic form applications for state registration of marriage) and the relevant Procedure for consideration of such applications, approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine, and proposals were made to bring them in line with the Family Code of Ukraine.

Key words: family law, divorce lawsuit, domestic violence, state registration of marriage under martial law, pilot project in the field of state registration of civil status acts.

Постановка проблеми. На сьогодні потребують уточнення та конкретизації окремі норми Сімейного кодексу України [1], що стосуються права одного з подружжя на пред'явлення позову про розірвання шлюбу під час вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, зокрема за наявності ознак вчинення домашнього насильства, а також окремі норми постанови Кабінету Міністрів України від 7.03.2022 р. № 213 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» [2] щодо порядку державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану у частині механізму засвідчення факту реєстрації шлюбу командиром військової частини, якщо один із наречених є військовослужбовцем.

Окрім цього потребують опрацювання зміст запровадженого розпорядчим актом Кабінету Міністрів України

у 2015 році пілотного проекту у сфері державної реєстрації актів цивільного стану та норми відповідного наказу Міністерства юстиції України на предмет невідповідності деяких норм вимогам Сімейного кодексу України та усунення виявлених недоліків.

Метою статті є з'ясування на основі аналізу положень чинного законодавства та практики його застосування, опрацьованого у комітетах Верховної Ради України відповідного законопроекту проблеми, пов'язаної із заборобою наразі на пред'явлення одним з подружжя позову про розірвання шлюбу під час вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, у тому числі за наявності ознак вчинення домашнього насильства, а також внесення необхідних рекомендацій щодо законодавчого її врегулювання. Окрім цього метою цієї статті

є дослідження вдосконалення порядку державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану у частині механізму засвідчення факту реєстрації шлюбу командиром військової частини, якщо один із наречених є військовослужбовцем, визначеного постановою Кабінету Міністрів України [2, пункт 2], та дослідження правомірності окремих норм пілотного проекту у сфері державної реєстрації актів цивільного стану та відповідного наказу Міністерства юстиції України щодо запровадження цього проекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що зміст статті 110 Сімейного кодексу України [1, ст. 110] щодо права чоловіка та дружини на пред'явлення позову про розірвання шлюбу за 18 років чинності цього кодексу доказав свою актуальність, у тому числі у частині заборони подання ними позову про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та року після народження дитини (за винятком трьох чітко окреслених частинами 2–4 цієї статті випадків), системних наукових досліджень необхідності скасування зазначеної заборони не велось. Водночас, протягом останніх двох років проблема існуючої заборони та аргументи щодо її скасування у разі прояву у вищенаведений період домашнього насильства в сім'ї активно обговорювались науковцями та юристами-практиками на шпальтах щотижневого юридичного видання «Юридична Газета», в ході дискусії у Національній асоціації адвокатів України, а також на домашній сторінці Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», зокрема, у публікаціях таких її членів як Х. Кіт, Т. Нарок та адвоката Л. Остопарченко. Саме вказана асоціація розробила законодавчу ініціативу щодо внесення змін до статей 110 та 111 Сімейного кодексу України, і відповідний законопроект, підготовлений рядом народних депутатів України, було зареєстровано у Верховній Раді України у травні 2021 року за № 5492 [3]. Проте аналіз цих публікацій та самого законопроекту свідчить про відсутність в них комплексного наукового підходу до вирішення окресленої проблеми, висвітлення можливих проявів домашнього насильства виключно з боку чоловіка до дружини тощо.

З огляду на те, що постановою Кабінету Міністрів України від 7.03.2022 року № 213 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» набрала чинності лише у березні 2022 року, будь-яких системних наукових досліджень запроваджених цією постановою новаций, зокрема, щодо спрощення порядку державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану та механізму засвідчення факту реєстрації шлюбу командиром військової частини, якщо один із наречених є військовослужбовцем, а також пов'язаних з ними можливих проблем вітчизняними науковцями ще не проводилось.

Незважаючи на те, що розпорядженню Кабінету Міністрів України від 26.06.2015 року № 669-р «Про реалізацію пілотного проекту у сфері державної реєстрації актів цивільного стану» [4] вже майже 7 років, як і відповідному наказу Міністерства юстиції України від 9.07.2015 року № 1187/5 «Про запровадження пілотного проекту щодо подання заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану через мережу Інтернет» [5], до якого вже 11 раз вносились суттєві зміни, а сам проект вже давно переріс статус пілотного, достатніх глибоких наукових досліджень новаций, запроваджених цими актами, на жаль, вітчизняними науковцями не проводилось. Окремі ж дослідження, зокрема О. Г. Погребняка, хоча і вказують на певні конкретні проблеми і негативні наслідки, пов'язані із запровадженням пілотного проекту, але не з'ясовують причини правового характеру виникнення цих проблем і наслідків.

Виклад основного матеріалу. З дня набрання чинності Сімейним кодексом України пройшло вже 18 років. Тому цілком логічно, що з урахуванням вимог сьогодення та міжнародних нормативних актів окремі його норми потребують вдосконалення чи доповнення. Це, зокрема,

стосується змісту статті 110 цього Кодексу, що регулює питання реалізації права на пред'явлення позову про розірвання шлюбу одним із подружжя та визначає заборону на пред'явлення такого позову чоловіком чи дружиною протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, а також пов'язаної з нею статті 111 Кодексу (щодо вжиття судом заходів щодо примирення подружжя) [1, ст. 110, ст. 111].

Правовий аналіз змісту статті 110 Сімейного кодексу України свідчить про те, що якщо відповідно до частини першої цієї статті на реалізацію принципу сімейного права щодо добровільності шлюбу одному з подружжя дозволяється подавати до суду позов про розлучення, то частиною другою цієї ж статті визначено, що позов про розірвання шлюбу не може бути поданий протягом вагітності дружини та року після народження дитини. Винятки з цієї заборони констатуються частинами 2–4 вказаної статті лише у трьох випадках:

- коли один з подружжя допустив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини, як і в період вагітності дружини, так і протягом року після народження дитини;
- чоловік чи дружина мають право подати такий позов протягом вагітності дружини, якщо батьківство зачатої дитини визнане іншою особою;
- чоловік, дружина мають право подати позов про розірвання шлюбу до досягнення дитиною року, якщо батьківство щодо неї визнане іншою особою, або за рішенням суду відомості про чоловіка як батька дитини виключено з актового запису про народження дитини [1, ч. 2–4 ст. 110].

Вказана стаття у чинній редакції діє вже з травня 2013 року і внесла свій важливий внесок в захист сімейних правовідносин в Україні, адже заборона чоловіку подавати позов про розлучення протягом вагітності дружини та в перший рік новонародженої дитини направлена насамперед на захист здоров'я, морального та матеріального стану вагітної дружини та дитини. Заборона ж дружині подавати зазначений вище позов у вказаний період направлена на захист самої жінки від можливих власних поспішних та необґрунтованих рішень, зважаючи на доволі часті випадки депресивного стану жінок як у дородовий, так і післяродовий період.

Наразі ж проблема розірвання шлюбу є однією із складних проблем не лише в Україні, але і в усьому сучасному суспільстві. Як зазначено в дослідженні Т. Нарок, за статистикою у Європейському Союзі у рік реєструється один мільйон розлучень, у США 53 % шлюбів закінчуються розлученням (кожні 6 секунд). Найменше ж число розлучень зареєстровано в Ірландії – щорічно не більше 15 % та Чилі – 3 % [6], тобто в країнах, на формування правової системи яких суттєво вплинула католицька церква, у зв'язку з чим у таких державах розірвання шлюбу фактично заборонено. До таких країн можна віднести також Аргентину, Колумбію і Парагвай.

В Україні за наявною в засобах інформації офіційної інформації кількість укладених шлюбів у 2017–2020 роках склала: у 2017 р. – 249,5 тисяч, у 2018 р. – 228,4 тисяч, у 2019 р. – 237,8 тисяч, у 2020 році – 167,9 тисяч, а кількість розірваних та припинених шлюбів в цей же період часу склала: у 2017 р. – 128,7 тисяч, у 2018 р. – 153,9 тисяч, у 2019 р. – 138,0 тисяч, у 2020 році – 119,2 тисяч.

Таким чином, згідно статистики в Україні 45–59 % з укладених шлюбів розриваються (припиняються), з них 50–60 % – на ранніх етапах спільного життя (від 3 місяців до 2 років), 30 % таких фактів мають місце у західних регіонах держави, а 70 % – у східних. Більша кількість розірвання (припинення) шлюбів відбувається через суд – близько 70 %.

Звідси можна зробити висновок про те, що якби не було обмежень, визначених частиною другою статті 110 Сімей-

ного кодексу України, то вищенаведені показники кількості розірваних шлюбів у нашій державі могли би бути набагато більшими.

Разом з тим протягом останніх двох років серед вітчизняних правників розгорнулася дискусія щодо подальшої долі вищенаведеної заборони, встановленої частиною другою статті 110 Сімейного кодексу України. Частина юристів, пов'язана з діяльністю Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», і зокрема голова цієї асоціації, кандидат юридичних наук Х. Кіт, вважає, що вищенаведена заборона чоловіку чи жінці на подання позову про розлучення протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження є прямим порушенням принципу добровільності шлюбу – принципу сімейного права, що охоплює, на її думку, «наявність вільної та цілковитої згоди не лише при реєстрації шлюбу, а й під час перебування у шлюбі і подальшого його розірвання. Тобто ніхто не може бути примушений до перебування у шлюбних відносинах. Достатньо простого небажання продовжувати перебувати у шлюбі з певною особою навіть за відсутності конфліктів, сварок тощо» [7]. Така позиція дає змогу стверджувати цим колегам-правникам про необхідність повного скасування обмеження щодо подання жінкою чи чоловіком позову про розірвання шлюбу.

З цими твердженнями не можна погодитись, адже принцип свободи при укладенні шлюбу та принцип свободи розірвання шлюбу з підстав і в порядку, встановлених законом, є абсолютно різними принципами сімейного права, хоч і кореспондуються між собою, що зокрема зазначено у підручнику за загальною редакцією Т. В. Боднар [8, с. 21]. І саме закон – частина друга ст. 110 Сімейного кодексу України визначив окрему підставу для заборони подання одним з подружжя позову про розірвання шлюбу. Вказана заборона також продубльована і в процесуальному законодавстві (пункт 5 частини четвертої ст. 185 Цивільного процесуального кодексу України) [9, п. 5 ч. 4 ст. 185].

Водночас повністю є прийнятною аргументація Х. Кіт щодо необхідності законодавчо (шляхом внесення змін до частини другої ст. 110 Сімейного кодексу України) обмежити вагітну дружини та новонароджену дитину від домашнього насильства за відсутності в діях іншого з подружжя ознак кримінального правопорушення, тобто «відсутності систематичності домашнього насильства. Адже наявність двох постанов про притягнення до адміністративної відповідальності чи обмежувального припису щодо кривдника не є гарантією відкриття провадження у справі про розірвання шлюбу» [7].

Інша ж група юристів-практиків (в основному адвокатів) у своїх публікаціях, зокрема Л. Остопарченко, вважає «передчасним говорити про надання безумовного права кожній особі незалежно від обставин (період вагітності та до досягнення року дитиною, народженою у шлюбі) на подання позову про розірвання шлюбу», як цього вимагають члени Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем». Водночас повністю підтримується пропозиція «щодо закріплення права на подання позову про розірвання шлюбу у період вагітності та протягом року після народження дитини за наявності ознак домашнього насильства в сім'ї з урахуванням Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насиллю”» [10].

Ще одним недоліком у позиціях, висловлених у статтях членів Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», є те, що вони ведуть мову виключно про скасування вищенаведеної заборони щодо дружин, забуваючи, що у нормах частин другої – четвертої ст. 110 Сімейного кодексу України йдеться про права чи їх обмеження, як чоловіка, так і дружини. І взагалі ними не розглядається можливість спричинення домашнього насильства власне дружиною, хоча такі випадки в Україні мають місце.

Таким чином наразі існує проблема, пов'язана з недосконалістю чинної редакції частини другої ст. 110 Сімейного кодексу України, у якій необхідно розширити перелік підстав для розірвання шлюбу в період вагітності дружини та протягом року після народження дитини випадками прояву домашнього насильства одним з подружжя.

Спроба вирішити цю проблему законодавчо була у 2021 році шляхом внесення до Верховної Ради України проекту Закону про внесення змін до статті 110 та 111 (реєстр. № 5492 від 14.05.2021) [3]. Разом з тим станом на квітень 2022 року він не розглядався навіть у першому читанні.

Аналіз змісту вказаного законопроекту свідчить, що незважаючи на свою актуальність і своєчасність, направленість на припинення домашнього насильства щодо одного з подружжя у випадках його наявності та захист цієї особи від такого домашнього насильства, він є вкрай недосконалим.

Так, зокрема, законопроектом передбачається взагалі виключити із ст. 110 Сімейного кодексу України її другу, третю та четверту частини [3, п. 1 ч. 1 ст. 1], які шляхом заборони розірвання шлюбу під час вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини надавали певну гарантію матеріального забезпечення вагітної дружини та народженої дитини, а також забезпечували спокій дружини протягом вагітності та після народження дитини тощо. У разі ж реалізації цього законопроекту такої гарантії у вказаний період вже не буде. Адже всі заборони щодо розірвання шлюбу будь-яким з подружжя цією нормою скасовуються.

З метою запобігання цим негативним наслідкам та забезпечення захисту будь-якого з подружжя та дитини від домашнього насильства вбачається за доцільне частини третю та четверту ст. 110 Сімейного кодексу України залишити без змін, а частину другу цієї ж статті викласти у такій редакції:

«Позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини, або вчинив домашнє насильство, яке не містить ознаки кримінального правопорушення» [1, ч. 2 ст. 110],

шляхом внесення відповідних змін до пункту 1 частини першої статті 1 законопроекту частини [3, п. 1 ч. 1 ст. 1].

Потребують доопрацювання і норми законопроекту щодо доповнення ст. 111 Сімейного кодексу України частиною другою [3, п. 2 ч. 1 ст. 1] щодо незастосування судом заходів примирення подружжя у випадках, коли причиною розірвання шлюбу є ознаки вчинення домашнього насильства. Оскільки вище велася мова про викладення частини другої ст. 110 Сімейного кодексу України у новій редакції (а не про її виключення), пропонується викласти абзац другий пункту 2 частини першої статті 1 законопроекту у такій редакції:

«2. У випадку, коли причиною розірвання шлюбу є ознаки вчинення домашнього насильства, яке не містить ознак кримінального правопорушення, а також протиправна поведінка одного з подружжя, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини, заходи, передбачені частиною першою цієї статті, судом не застосовуються» [3, абзац другий п. 2 ч. 1 ст. 1],

адже протиправна поведінка, що містить ознаки кримінального правопорушення, за своїм змістом є не менш значимою для незастосування судом заходів примирення подружжя при розгляді справи про розірвання шлюбу чим вчинення домашнього насильства.

Ще одним проблемним питанням сімейно-правового характеру є необхідність найскорішого вдосконалення

порядку державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану у частині механізму засвідчення факту реєстрації шлюбу командиром військової частини, якщо один із наречених є військовослужбовцем, визначено постановою Кабінету Міністрів України від 7.03.2022 р. № 213 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» [2, пункт 2]. Так у абзаці першому пункту 2 цієї постанови зазначено, що «факт реєстрації шлюбу, якщо один із наречених є військовослужбовцем, засвідчується актом про укладення шлюбу, який складається безпосереднім командиром військовослужбовця та скріплюється гербовою печаткою відповідного військового формування». А абзацом четвертим цього ж пункту визначено, що акт про укладення шлюбу «надсилається командиром, яким його було складено, до будь-якого відділу державної реєстрації актів цивільного стану для складання актового запису про шлюб у паперовій формі та внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян» [2, абзаци другий і четвертий пункту 2]. Вказаний спрощений порядок засвідчення факту реєстрації шлюбу передбачений також для поліцейських та особового складу ДБР, НАБУ, БЕБ та інших силових структур, працівників закладів охорони здоров'я. При цьому абзацом третім пункту 5 зазначеної постанови КМУ визначено, що «на підставі складеного актового запису про шлюб подружжю або одному з них у день звернення до відділу державної реєстрації актів цивільного стану, яким зареєстровано шлюб, видається відповідне свідоцтво», чи це робиться іншим відділом (якщо звернутися до потрібного відділу неможливо в умовах війни з різних причин), за умови «внесення відомостей про такий шлюб до Державного реєстру актів цивільного стану громадян та за наявності доступу до нього» [2, абзаци третій пункту 5].

Вказані норми є безумовно важливими в умовах воєнного стану та актуальними. Водночас вони не у повній мірі враховують специфіку ведення бойових дій та особливості діяльності на війні саме військових частин. Як показала практика війни у лютому – квітні 2022 року з російськими окупантами, у вказаний період в районі бойових дій на півночі Київської області, на Сумщині, Херсонщині та Чернігівщині, у Харківській області та самому місті Харкові деякі військові частини вели бойові дії, перебуваючи в оточенні, поштовий та Інтернет зв'язок були відсутні, багато органів державної реєстрації актів цивільного стану в цій місцевості взагалі не працювали чи в них був відсутній доступ до Державного реєстру актів цивільного стану громадян. Все це зумовило великий ризик втрати єдиного екземпляру складеного та засвідченого командиром акту про укладення шлюбу, якщо один із наречених є військовослужбовцем, що в подальшому унеможливить отримання подружжям в органах ДРАЦС відповідного свідоцтва. Вказана проблема може бути вирішена шляхом складання акту про укладення шлюбу у *двох примірниках*, один з яких слід вручити військовослужбовцю, який по закінченню бойових дій зможе пред'явити його до найближчого працюючого відділу державної реєстрації актів цивільного стану. У разі ж, якщо перший примірник акту, незважаючи на всі труднощі війни, надійде до потрібного адресата та на підставі цього відповідний запис про укладення шлюбу буде внесений до Державного реєстру актів цивільного стану громадян, то *другий примірник акту* підлягає знищенню відділом державної реєстрації актів цивільного стану, до якого звернеться військовослужбовець чи подружжя. Вказані пропозиції можливо реалізувати шляхом внесення змін та доповнень до пунктів 2, 4 та 5 вищевказаної постанови Кабінету Міністрів України.

Потребує уточнення у вказаній постанові і термін «безпосередній командир (начальник)» військовослужбовця, який складає акт про укладення шлюбу, засвідчує його своїм підписом та скріплює гербовою печаткою вій-

ськового формування і після цього направляє акт до відділу державної реєстрації актів цивільного стану. Справа у тому, що наразі такого терміну у військових статутах ЗС України не існує. Натомість у ст. 31 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України визначено, що «начальники, яким військовослужбовці підпорядковані за службою, у тому числі і тимчасово, є прямими начальниками для цих військовослужбовців. Найближчий до підлеглого прямий начальник є безпосереднім начальником» [11, ст. 31]. Якщо діяти за аналогією з цією нормою, то у солдата, який захоче укласти шлюб, безпосереднім начальником є сержант (командир відділення, танку тощо), який взагалі не має доступу до гербової печатки військової частини. Вирішенням цієї правової прогалини могло б бути заміна скрізь по тексті постанови Кабінету Міністрів України терміну «безпосередній командир (начальник)» на термін «командир військової частини (органу) чи особа, що його заміщує (безпосередній начальник)», де б термін «(безпосередній начальник)» стосувався інших структур, крім військових формувань, адже у військових формуваннях саме командир військової частини (в СБУ – начальник органу) має право підписувати офіційні документи, підпис на яких скріплюється гербовою печаткою військової частини (органу СБУ).

Інше важливе проблемне питання сімейно-правового характеру пов'язане з виданням розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.06.2015 року № 669-р «Про реалізацію пілотного проекту у сфері державної реєстрації актів цивільного стану» [4], якому вже майже 7 років, та на його реалізацію відповідного наказу Міністерства юстиції України від 9.07.2015 року № 1187/5 «Про запровадження пілотного проекту щодо подання заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану через мережу Інтернет» [5]. Аналіз змісту вказаних вище актів свідчить, що вказаний проект вже давно переріс стадію пілотного, як за часом дії, так і за обсягом залучених до цього проекту органів ДРАЦС, а норми затвердженого наказом Порядку розгляду відділами державної реєстрації актів цивільного стану – учасниками пілотного проекту заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, поданих через мережу Інтернет [12], зокрема щодо укладення шлюбу, не повністю відповідають окремим вимогам Сімейного кодексу України.

Як загальновідомо, *пілотний проект* – це невеликий пробний, експериментальний проект, який виконується з метою виявлення потенційних ускладнень та значущих факторів, які можуть вплинути на процес *основного проекту* та на його результат. Для планового ж терміну проведення пілотного проекту повинен бути обраний мінімальний період, протягом якого експериментальна пропозиція може досить повно виявити свою ефективність. Цілком очевидно, що як за строком дії (7 років), так і за обсягом охоплення органів державної реєстрації актів цивільного стану (вже декілька років до проекту залучено майже всі такі органи в державі, крім виконавчих органів сільських, селищних та міських рад [5, пункт 1]) зазначений пілотний проект давно переріс статус *пілотного*, чого не бачить лише Міністерство юстиції України.

Також відповідно до вищевказаного розпорядження КМУ реалізація пілотного проекту, зокрема, полягає у «прийнятті відділами державної реєстрації актів цивільного стану з використанням Інтернету як альтернативного способу реалізації прав фізичних осіб *їх заяв*, сформованих за допомогою програмних засобів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг чи Державного реєстру актів цивільного стану громадян, з *накладенням кваліфікованого електронного підпису*» [1, ч. 1 ст. 149]. Правовий аналіз запровадженого проектом спрощення процедури подання і розгляду органами ДРАЦС, зокрема документів про укладення шлюбу, свідчить, що таке спрощення призвело при цьому до очевидних порушень

ряду вимог статей 28, 29 та 30 Сімейного кодексу України (щодо особистого подання жінкою та чоловіком заяви про реєстрацію шлюбу, ознайомлення наречених з їхніми правами та обов'язками, у тому числі щодо взаємної обізнаності наречених про стан здоров'я). Так відповідно до вищенаведеного затвердженого Міністерством юстиції України Порядку «працівник відділу державної реєстрації шлюбу в день надходження відповідної заяви з накладенням електронного підпису, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису» [12, абзац перший пункту 3 розділу II], тобто ознайомити наречених з їхніми правами та обов'язками працівники ДРАЦС зможуть лише формально, безпосередньо перед процедурою реєстрації шлюбу, а медичне обстеження наречених взагалі унеможливиться, адже Порядок не передбачає обов'язкового візиту такої категорії заявників до органу ДРАЦС до цієї процедури. Посилання ж у загальних положеннях Порядку на необхідність дотримання при державній реєстрації шлюбу вимог Сімейного кодексу України та Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні [12, пункт 6 розділу I] є також суто формальним, адже про недотримання вимог Сімейного кодексу України вже вказано вище, а процедури зазначених Правил взагалі не передбачають подання заяви про укладення шлюбу через мережу Інтернет та її розгляду, адже нею вимагається подання такої заяви до органів ДРАЦ лише особисто. З огляду на вищенаведене можливо зробити висновок про те, що наявні недоліки, пов'язані зі спрощеним (формальним) підходом до процедури укладення шлюбу, є однією з очевидних причин розірвання багатьох укладених у спрощеному порядку шлюбів ще у перший рік спільного життя подружжя. Вказаний висновок підтверджується і у науковій статті О. Г. Погребняка, який, ведучи мову про *пілотний* проект, стверджує, що «спрощення самої процедури реєстрації шлюбу та передавання повноважень в окремі органи та на місця створюють умови неналежного та недостатнього контролю з боку уповноважених органів публічного управління. Такий стан речей досить часто призводить до того, що шлюб, зареєстрований за так званою спрощеною процедурою, виявляється короткостроковим і згодом припиняється» [13, с. 47].

Вирішити вищенаведену проблему, пов'язану з недосконалістю окремих норм пілотного проекту, можливо, насамперед, шляхом доповнення пункту третього розділу II зазначеного вище Порядку [12, пункт 3 розділу II] новим абзацом третім такого змісту:

«При цьому наречені, які подали заяву з накладенням електронного підпису, повідомляються про необхідність їх особистого прибуття до відділу державної реєстрації актів цивільного стану протягом тижня (у визначений день та дату) для їх ознайомлення під підпис працівниками відділу з їхніми правами та обов'язками, у тому числі щодо обов'язку наречених повідомити один одного

про стан свого здоров'я. У разі неприбуття наречених до відділу для такого ознайомлення дата державної реєстрації шлюбу переноситься».

Для глобального ж вирішення цього проблемного питання *пілотний* проект необхідно закрити шляхом відміни як розпорядження КМУ, так і вищенаведеного Порядку, передбачивши подання та розгляд заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану через мережу Інтернет у нормах основних документів, що регулюють питання державної реєстрації актів цивільного стану, усунувши в них вищенаведені недоліки правового характеру. Вочевидь, певного осучаснення потребують і статті 28–30 Сімейного кодексу України.

Висновки. Отже, аналіз положень чинного законодавства та практики його застосування, опрацьованого у комітетах Верховної Ради України відповідного законопроекту свідчить про недосконалість окремих норм Сімейного кодексу України та законопроекту, пов'язаних із встановленням на сьогодні законодавчої заборони подання до суду дружиною чи чоловіком позову про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та року після народження дитини, та про нагальну необхідність визначення наразі у кодексі четвертої підстави для розірвання шлюбу – у зв'язку із вчиненням домашнього насильства щодо одного з подружжя чи дитини у вказаний вище період, а також норми щодо незастосування судом заходів примирення подружжя у випадках, коли причиною розірвання шлюбу є ознаки вчинення домашнього насильства. Все це потребує їх законодавчого врегулювання відповідно до внесених у роботу рекомендацій нормотворчого характеру (до статей 110 і 111 Сімейного кодексу України та до законопроекту). У статті також зроблено висновок про необхідність вдосконалення визначеного на сьогодні нормативно-правовим актом Кабінету Міністрів України порядку державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану у частині механізму засвідчення факту реєстрації шлюбу, якщо один із наречених є військовослужбовцем, командиром військової частини, та внесено відповідні пропозиції щодо конкретизації цього механізму та необхідності уточнення окремих понять. Окрім цього в роботі висловлено позицію щодо недосконалісті запроваджених розпорядженнями Кабінету Міністрів України деяких норм пілотного проекту у сфері державної реєстрації актів цивільного стану (зокрема, у частині розгляду поданих в електронній формі заяв про державну реєстрацію шлюбу) та відповідного Порядку розгляду таких заяв, затвердженого наказом Міністерства юстиції України, внесено пропозиції щодо їх приведення у відповідність до норм Сімейного кодексу України, а також зроблено висновок про доцільність закриття проекту як пілотного та перенесення опрацьованих у ході його реалізації норм, які пройшли перевірку часом, до основних нормативно-правових актів, що регулюють питання державної реєстрації актів цивільного стану, але вже без недоліків сімейно-правового характеру.

ЛІТЕРАТУРА

- Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.
- Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 213 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-22-p#Text> (дата звернення: 20.04.2022).
- Про внесення змін до статті 110 та 111 Сімейного кодексу України : проект Закону України (реєстр. № 5492 від 14 травня 2021 р.) / Верховна Рада України. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71898 (дата звернення: 19.04.2022).
- Про реалізацію пілотного проекту у сфері державної реєстрації актів цивільного стану : розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 червня 2015 р. № 669-р / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2015-p#Text> (дата звернення: 21.04.2022).
- Про запровадження пілотного проекту щодо подання заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану через мережу Інтернет : наказ Міністерства юстиції України від 9 липня 2015 р. № 1187/5 / Міністерство юстиції України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0812-15> (дата звернення: 21.04.2022).
- Нарок Т. Чи існують в інших державах обмеження щодо розірвання шлюбу? Львів, 2021. URL: <https://jurfem.com.ua/chy-isnuut-v-inshyh-derzhavah-obmezheniya-shodo-rozirvannya-shlubu> (дата звернення: 14.04.2022).
- Кіт Х. «Заборона розлучатися!» – каже Сімейний кодекс України. *Юридична Газета*. 2022. № 4 (758). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/zaboronyayu-rozluchatsiya--kazhe-simeyniy-kodeks-ukrayini.html> (дата звернення: 14.04.2022).

8. Сімейне право України : підручник / Т. В. Боднар та ін.; за заг. ред. Т. В. Боднар та О. В. Дзери. 2-ге видання, стереотип. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 520 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42, ст. 492.
10. Остопарченко Л. Розірвання шлюбу під час вагітності – виклик чи потреба сучасності? *Юридична Газета*. 2021. № 13 (743). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/-rozirvannya-shlyubu-pid-chas-vagitnosti--viklik-chi-potreba-suchasnosti.html> (дата звернення: 14.04.2022).
11. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23, ст. 194.
12. Порядок розгляду відділами державної реєстрації актів цивільного стану – учасниками пілотного проекту заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, поданих через мережу Інтернет: затверджений наказом Міністерства юстиції України від 9 липня 2015 р. № 1187/5 / Міністерство юстиції України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0813-15#n4> (дата звернення: 21.04.2022).
13. Погребняк О. Г. Щодо питання вдосконалення функціонування органів реєстрації актів цивільного стану. *Право і суспільство*. 2019. № 1. Ч. 2. С. 45–48.